

Резюме

Семенюк И. Я. Особенности осуществления защиты украинскими адвокатами в политических процессах над членами УВО.

В данной статье исследованы особенности предоставления правовой помощи и осуществления защиты адвокатами в судебных процессах в Восточной Галичине 30-х годов XX столетия.

Ключевые слова: адвокат, право, институт адвокатуры, судебный процесс, правосудие.

Resume

Semeniuk I. Peculiarities of the protection of Ukrainian lawyers in political processes over the members of the UHV.

In this article the features of the provision of legal aid and the protection of lawyers in court proceedings in Eastern Galicia of the 30s of the twentieth century were researched.

Key words: lawyer, law, institute of advocacy, litigation, justice.

УДК 342.71-054.7

І. Д. СОФІНСЬКА

Ірина Дмитрівна Софінська, кандидат юридичних наук, докторант Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ГРОМАДЯНСТВО ТА МІГРАЦІЯ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ, КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Світ, незважаючи на перманентну глобалізацію та повсюдну міграцію, ще не готовий до вимушеного переселення людей у зв'язку зі зміною клімату (викликану глобальним потеплінням, виверженням вулканів, підвищенням рівня світового океану і затопленням узбережжя, ураганами, посухами, повеннями, які спричиняють втрату врожаю, прісної води, посилення безробіття та голод місцевих мешканців) як із реальною загрозою для реалізації права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Ми ще не готові ні до філософсько-правового сприйняття «вимушеного переселення людей у зв'язку із зміною клімату», ні до його визначення у законодавчій площині, насамперед на міжнародно-правовому рівні. Навіть незважаючи на те, що відповідно до повідомлень Міжнародного моніторингового центру переміщень станом на кінець 2016 р. 24,2 млн осіб у 118 державах світу можуть вважатися переміщеними особами внаслідок кліматичних змін¹.

Аналізуючи конституційність права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, слід зазначити, що станом на 2012 р. 177 із 193 держав-учасниць Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) визнають таке право людини у своїх конституціях². Серед них – Аргентина (ст. 41(1)), Бельгія (ст. 23(3(4))), Бразилія (ст. 225), Греція (ст. 24), Грузія (ст. 37(3)), Естонія (ст. 5, 53), Індія (ст. 21), Колумбія (ст. 79), Перу (ст. 2(22)), Угорщина (ст. 20(2)), Хорватія (ст. 69(2)) тощо. Окремо варто підкреслити, що першими державами у світі, які на конституційному рівні закріпили право людини на безпечне для здоров'я довкілля, стали Португалія у 1976 р. (ст. 66) та Іспанія у 1978 р. (ст. 45).

Відтак, і в Україні право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля є невід'ємним та невідчужуваним, належить до особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування та передбачене у ст. 50 (ч. 1) Конституції України 1996 року³. Абсолютно зрозумілим та законодавчо визначеним є те, що кожна людина (громадянин України, іноземець, біженець, шукач притулку чи особа без громадянства) має право на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права⁴.

Додатково у державах, які на конституційному рівні закріпили право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, існує законодавство у сфері довкілля та ефективно функціонує судовий захист у випадку порушення цього права, є підписані й ратифіковані міжнародні угоди. Окремими державами, що не визнають конституційність права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля є Австралія, Афганістан, Камбоджа, Канада, Китай, Кувейт, Лаос, Ліван, Малайзія, М'янма, Нова Зеландія, Оман, Північна Корея, США (незважаючи на те, що Конгрес США ще в січні 1970 р. прийняв Національний акт про екологічну політику, а у 1996 р. була невдала спроба внести відповідну конституційну поправку), Японія тощо⁵. Франція «пішла» ще далі у контексті конституційного закріплення екологічних прав людини. У 2001 р. тодішній Президент Франції Жак Ширак подав пропозицію прийняти Хартію довкілля і, попри певний скептицизм, Конгрес прийняв 1 березня 2005 р. конституційний закон № 2005-205 «Про хартію довкілля», у ст. 1 якого йдеться про те, що «кожен має право жити в безпечному (усталеному) для здоров'я довкіллі»⁶.

Однак, незважаючи на всі вищезгадані конституційні положення щодо захисту права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, серед науковців неодноразово виникають сумніви стосовно мети та потенційної користі закріплення у конституції держави цього права людини. Прихильники аргументують доцільність конституційного закріплення цього права людини у зв'язку із повсюдним реформуванням екологічного законодавства і посиленням відповідальності органів публічної влади за його порушення, що, без сумніву, має сприяти покращенню стану довкілля, зменшенню екологічних катастроф та ризиків їх виникнення. Водночас скептики (навіть певним чином критики) конституційного закріплення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля переконані, що екологічні права людини в даному аспекті стають занадто «розмитими», щоби бути важливими, складними до застосування, а тому малоефективними. Ймовірно, такий скептицизм став результатом того, що понад 90 держав світу у своїх конституціях декларують наявність лише матеріального права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля і лише менше 40 з них передбачають процедуру судового захисту у випадку його порушення⁷.

Серед основних підстав чи передумов визначення та закріплення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля на законодавчому рівні є вплив (як природний, так і викликаний втручанням людини) зміни клімату на навколишнє середовище та життєдіяльність людини, а саме: можливість кожної людини реалізувати свої права, свободи і привілеї та виконувати обов'язки. Науковці стверджують, що офіційне оприлюднення поняття «зміни клімату» відбулося у 1979 р., коли у Женеві в рамках діяльності ООН відбувся Перший світовий кліматичний конгрес. Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату була затверджена 9 травня 1992 р. і відкрита до підписання під час Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку, неофіційно відомої як Саміт Землі, що відбулася у Ріо-де-Жанейро протягом 3–14 червня 1992 р. і в якій взяли участь уряди 172 держав світу. Ця рамкова конвенція ООН стала чинною 21 березня 1994 року.

Станом на 2015 р. усі держави-учасниці ООН ратифікували цю рамкову конвенцію ООН. Від імені України її підписали під час Саміту Землі 11 червня 1992 р., ратифікували 29 жовтня 1996 р.⁸, а чинною вона стала 11 серпня 1997 року. У ст. 2 цієї рамкової конвенції ООН під поняттям «зміна клімату» розуміється така зміна клімату, яка прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природне коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу⁹. Очевидно, що кожна держава-підписант цієї рамкової конвенції ООН зобов'язується здійснювати ефективну державну політику, спрямовувати усі зусилля та вживати попереджувальні заходи з метою зменшення чи пом'якшення негативних наслідків зміни клімату, які негативно впливають на здоров'я і добробут людей (ст. 3 ч. 3)¹⁰.

Наразі, незважаючи на перманентну зміну клімату, не існує єдиної стандартної дефініції, хто ж такий «кліматичний мігрант (*ecomigrant*)» чи «кліматичний біженець (*climate refugee*)» або, яке значення «кліматичного вигнання (*climate exile*)»¹¹. Також немає визначення такої категорії людей у міжнародно-правовому полі, хоча на практиці вони існують майже у всіх державах світу. Науковці та експерти ООН припускають, що зараз не на часі вводити окреме визначення «кліматичного мігранта чи біженця», оскільки зміна клімату пов'язана безпосередньо із діяльністю людини (винаходами та інноваціями, випробовуванням ядерної зброї, воєнними діями, вирубуванням прадавніх лісів, зміною рула рік тощо)¹². Оскільки зміна клімату супроводжується різними політичними, економічними чи соціальними чинниками, то й поняття «кліматичного мігранта чи біженця» є додатковим до категорійного визначення «біженця», передбаченого Конвенцією ООН про статус біженців 28 липня 1951 року.

Відомо, що сторонами цієї конвенції є 145 держав світу (США, до прикладу, не є стороною цієї конвенції, а лише Протоколу щодо статусу біженців, прийнятого 16 грудня 1966 р.). Існують припущення, що ця конвенція є продуктом середовища Холодної війни, а тому вважається таким собі політико-правовим артефактом, застарілим за своєї сутності, оскільки не відповідає викликам глобалізації та масової міграції XXI ст. (а дефініція біженця далека від природи самого явища)¹³.

Отже, відповідно до положень вищезгаданої Конвенції ООН біженцем є та особа, яка «через обгрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань з боку держави свого громадянства (національної приналежності) за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань» (ст. 1 ч. А п. 2)¹⁴. З цього визначення можна виділити чотири основні кумулятивні підстави, виконання яких є необхідним для визнання будь-якої особи біженцем: по-перше, бути за межами країни своєї національної належності; по-друге, мати побоювання стати жертвою переслідування; по-третє, побоювання стати жертвою переслідування за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів і, нарешті, ці побоювання повинні бути обгрунтовані¹⁵.

Традиційно (на підставі ст. 34 Конвенції ООН про статус біженців 1951 р.) наявність в особі статусу «біженця» передбачає проходження нею спрощеної процедури отримання громадянства у зв'язку із натуралізацією в багатьох демократичних державах світу¹⁶. Йдеться, до прикладу, про зменшення цензу осілості заінтересованої особи в державі бажаного громадянства, відсутність вимоги про знання нею історії та культури (як в Австрії, Болгарії, Греції, Данії, Ірландії, Ісландії, Іспанії, Італії, Македонії, Мексиці, Молдові, Польщі, Румунії, Сальвадорі, Словенії, Угорщині, Україні, Фінляндії, Франції, Чорногорії, Швеції тощо)¹⁷.

На підставі результатів переглянутого звіту ООН щодо кількості населення світу за 2017 р. відомо, що все населення світу становить близько 7.6 млрд людей, з них майже 60 % живуть в Азії (4,5 млрд осіб), 17 %

в Африці (1,3 млрд осіб), майже 10 % в Європі (понад 743 млн осіб), 9 % в Латинській та Південній Америці (сумарно 650 млн осіб) та 5 % у Північній Америці й Океанії (сумарно 400 млн осіб)¹⁸. За цими прогнозами населення більш ніж 51 держави світу до 2050 р. може зменшитися на понад 15 % (зокрема, йдеться про такі європейські держави, як Болгарія, Польща, Румунія, Україна, Хорватія та ін.)¹⁹. Тоді як в інших 11 державах світу (таких, як Китай, Індія, Нігерія, Демократична Республіка Конго, Пакистан, Ефіопія, Танзанія, США, Уганда, Індонезія та Єгипет) проживатиме більше половини усього людства²⁰. Між країнами зберігається відчутна демографічна асиметрія. Причинами зменшення кількості населення є низька народжуваність, смертність, старіння та зубожіння населення, зміна клімату, міграція.

Деякі науковці вважають, що активне зменшення кількості населення стосується насамперед малих острівних держав у Тихому океані на зразок Мальдів, Тувалу чи Кірибаті, а тому саме вони у близькому майбутньому зможуть сформулювати спеціальну категорію переселенців – екологічних біженців²¹. Оскільки для отримання статусу біженця таким переселенням вкрай важко довести загрозу «прямого переслідування» в ситуації впливу зміни клімату на їхню життєдіяльність, то пропонується все ж називати їх більш нейтрально – екологічними мігрантами, а для їхньої ідентифікації використовувати сучасний еквівалент «паспорта Нансена»²².

Пrawdopodobно, що вперше термін «екологічний біженець (*environmental refugee*)» був вжитий у березні 1976 р. американським аналітиком з питань захисту навколишнього середовища Лестером Расселом Брауном у публікації Інституту всесвітнього спостереження, яка стосувалася вирішення 22 глобальних проблем людства²³. Згодом, у 2008 р., Міжнародна організація з міграції запропонувала свій варіант визначення, який вони вживають у внутрішній комунікації, однак воно так і не було офіційно затверджене. На їхню думку, екологічні мігранти – це особи або групи людей, які, переважно з причин різких або прогресивних змін у навколишньому середовищі, що негативно впливають на їхнє життя або умови життя, зобов'язані покинути своє житло, тимчасово або на постійно; переселитися у межах своєї країни або за кордон²⁴.

За класифікацією вищезгаданої Міжнародної організації з міграції у світі існують три типи екологічних мігрантів:

- **нагальні екологічні мігранти** (*environmental emergency migrants*), особи, тимчасове переміщення яких відбулося внаслідок стихійного лиха: землетрус, ураган, цунамі тощо;
- **вимушені екологічні мігранти** (*environmental forced migrants*): особи, які вимушені переїхати в інше місце внаслідок зміни навколишнього середовища: дефорестація чи вирубування прадавніх лісів, висушування озер);
- **вмотивовані екологічні мігранти** (*environmental motivated migrants*), також відомі **екологічно мотивовані економічні мігранти** (*environmentally induced economic migrants*): особи, які вибирають переїхати в інше місце, щоби уникнути проблем у майбутньому (глобальне потепління, посухи, повеней, які можуть спричинити втрату врожаю, прісної води).

Визначити точну кількість людей у світі, які підпадають під категорію «екологічних мігрантів», практично неможливо, оскільки зазвичай «екоміграція» супроводжується впливом на людину економічних, соціально-культурних чи політичних чинників. Однією із перших дослідниць, які намагалися це зробити, була Джоді Л. Джекобсон із США, яка у своїй праці «Екологічні біженці: критерій життєздатності (*Environmental refugees: a yardstick of habitability*)» 1988 р. навела цифру у 10 млн осіб (претендентів на визнання екологічними біженцями та отримання відповідного правового статусу), яка у ХХІ ст. може значно збільшитися: аж до 150–200 млн осіб²⁵.

Наскільки складним є процес визначення суті та правової природи такої категорії людей, а також імплементації таких визначень, як «екологічний мігрант» чи «кліматичний біженець» у законодавство та право в цілому показала нещодавно Нова Зеландія. Відомо, що Австралія та Нова Зеландія згідно зі Світовим індексом щастя 2017 р. посідають 8-е та 7-е місця відповідно²⁶ (а за даними звіту аналітичного агентства GALLUP – 9-е та 8-е місця відповідно)²⁷. Також ці південні та благополучні держави є одними з перших держав у світі, які безперервно отримують петиції від осіб, які вважають себе кліматичними біженцями²⁸.

Можемо припустити, що активне випробування існуючих міжнародно-правових норм у контексті громадянства та міграції на «легітимність та правозастосовність» відбувається у міжнародно-правовій площині, починаючи з 2014 року. У світлі «кліматичної міграції» варто проаналізувати дві справи, які продемонстрували готовність держави до цивілізаційних і глобалізаційних викликів сьогодення та стосувалися застосування ст. ст. 124–131 Закону Нової Зеландії про імміграцію № 51 від 16 листопада 2009 р. з наступними змінами та доповненнями²⁹.

Справа Сігео Алезани (2014)³⁰

Так, Сігео Алезана, фаховий вчитель із острівної держави Тувалу, разом із дружиною (теж громадянкою Тувалу) у 2007 р. на підставі туристичної візи приїхали до Нової Зеландії, де згодом народилося двоє їхніх дітей (вони не набули громадянство Нової Зеландії за народженням, а на острові Тувалу ніколи не були). Всі спроби отримати дозвіл на працевлаштування виявилися невдалими. Починаючи з червня 2009 р. сім'я заявника проживала в Новій Зеландії нелегально (сам заявник у 2010 р. отримав ще одну туристичну візу, але в лютому 2011 р. її дія закінчилася). Незважаючи на декілька відмов в отриманні дозволу на працевлаштування, родина у 2012 р. подала прохання про надання їм дозволу на постійне проживання.

Його адвокати наполягали, що «зміна клімату та перенаселення острова Тувалу зробили життя мешканців острова непридатним». Представник команди захисту розповів, що суд взяв до уваги всі факти на куму-

лятивній основі (зміна клімату, гуманітарна катастрофа) та постановив, що депортація сім'ї заявника із Нової Зеландії призведе до надзвичайно значного порушення усталених сімейних відносин, включаючи матір заявника, якою він піклується, і його п'ять сестер та їхніх дітей, які проживають у Новій Зеландії, маючи або громадянство цієї держави, або дозвіл на постійне проживання у ній.

Як додатковий аргумент у цій справі були використані положення Конвенції ООН про права дитини 1989 р.³¹, особливо в контексті ст. 3, що стосується «якнайкращого забезпечення інтересів дитини», у цій справі – проживання дітей у Новій Зеландії, поруч зі своїми родичами. Суд взяв до уваги радше гуманітарну природу справи, аніж «зміну клімату» як основну підставу для ухвалення позитивного рішення у цій справі та дозволив заявнику отримати дозвіл на постійне проживання в Новій Зеландії.

У рішенні в цій справі суд був дуже обережним у своїх судженнях, щоб не збільшити до Нової Зеландії притік іммігрантів, які прагнуть за допомогою подібних претензій (зміна клімату) отримати статус біженця³². Коментуючи це рішення, деякі правники прагнули передбачити, чи дана справа (зокрема, аргументи щодо впливу зміни клімату та навколишнього середовища на життя) стане очевидним правовим підґрунтям для наступних аналогічних справ та правовою підставою для того, щоб дозволити мігрантам залишатися в Новій Зеландії.

Справа Іоане Тейтіоти (2015)³³

Інша справа стосувалася Іоане Тейтіоти, громадянина острівної держави Кірибаті, який програв перед Верховним судом Нової Зеландії позов щодо надання йому та його сім'ї статусу біженців (а саме кліматичних біженців) насамперед тому, що не зміг довести «переслідування» у світлі трактування та застосування положень вищезгаданої Конвенції ООН про статус біженців 28 липня 1951 р. (обставини, що змусили його залишити країну своєї національної належності, повинні бути загальновідомими)³⁴. За повідомленнями ЗМІ, це була чи не перша у юридичній практиці справа, яка стосувалася кліматичної міграції, а заявник міг стати першим у світі кліматичним біженцем.

Відповідно до матеріалів справи заявник народився на острові-атолі Табітеуеа, одному із 33 островів невеличкої тихоокеанської, бідної та ізольованої географічно, держави Кірибаті. Безробітний заявник разом із дружиною жив протягом чотирьох років у її родичів на острові Тарава. У 2007 р. він та його дружина отримали робочі візи і поїхали у Нову Зеландію, де згодом народилося троє їхніх дітей. Варто зазначити, що всі його діти не набули новозеландське громадянство за народженням, зважаючи на те, що їхні батьки на час народження не володіли громадянством Нової Зеландії чи принаймні не мали дозволу на постійне проживання в цій державі (відповідно до закону про громадянство 1977 р. зі змінами та доповненнями 2005 р.), а робочі візи на момент народження другої дитини в обох батьків були прострочені, оскільки їх дія закінчилася у 2010 році.

Заявник із сім'єю залишився в Новій Зеландії нелегально, а щоби уникнути депортації, він подав прохання про надання йому статусу біженця на підставі Закону Нової Зеландії про імміграцію № 51 від 16 листопада 2009 р. із наступними змінами та доповненнями. Але не відразу, а аж на початку 2012 року. Його адвокат вирішив представити заявника як кліматичного біженця, мотивуючи це тим, що заявник із сім'єю не може повернутися додому на Кірибаті, оскільки кліматичні зміни, спричинені впливом людини, на острові несуть небезпеку для життя та здоров'я його, дружини і дітей. Варто наголосити на низькому рівні інтеграції заявника у суспільство Нової Зеландії (англійською мовою він володів на достатньому рівні, щоби порозумітися з іншими, а для своєї участі у судовому процесі використовував перекладача).

Первинний аргумент адвоката у цій справі стосувався того, що заявник, повернувшись додому на Кірибаті, може зазнати непрямого переслідування, викликаного глобальним потеплінням: заявник стверджував, що його острівний будинок йде під воду, а ґрунт стає непридатним для рослин і дерев (посівів, врожаю та харчування), що загрожує безпеці життя та здоров'я його, дружини і дітей.

Суд встановив, що такі факти важко визнати важливими доказами щодо визнання особи «кліматичним біженцем» і дозволити йому та членам його сім'ї залишитися жити у Новій Зеландії (оскільки заявник, на думку Суду, може переїхати жити на будь-який інший острів держави Кірибаті). До речі, відповідно до прогнозів вищезгаданого переглянутого звіту ООН щодо кількості населення світу за 2017 р. населення Кірибаті протягом цього століття збільшуватиметься (у 2017 р. – 116 тисяч осіб, у 2030 р. – 142 тисячі осіб, у 2050 р. – 178 тисяч осіб, у 2100 р. – 243 тисячі осіб), так як і тривалість життя громадян острівної держави та зменшення дитячої смертності³⁵.

Ця справа набула широкого інтересу й висвітлювалася ЗМІ як Австралії, Європі та США, так і в самій Новій Зеландії (на думку судді Джона Прістлі, раніше такі незначні судові процеси у Новій Зеландії не привертали до себе стільки уваги у світі). Існує припущення, що ця справа могла б стати справжнім викликом для міжнародного права. Однак апеляційний суд постановив, що, хоча зміна клімату є серйозною і зростаючою проблемою, «його вплив на такі країни, як Кірибаті, належним чином не розглядається в рамках Конвенції про статус біженців 1951 року». Відомо, що Кірибаті, на відміну від Нової Зеландії чи Тувалу, не є стороною цієї конвенції³⁶. Суддя Джон Прістлі висловив побоювання, що якщо цей правовий прецедент (визнання осіб кліматичними біженцями) пошириться по всьому світу, то він може відкрити двері (до прикладу, в Нову Зеландію) для мільйонів людей, які віч-на-віч стикаються з економічними обмеженнями, наслідками стихійних лих або з іншими труднощами, спричиненими змінами клімату.

У вересні 2015 р. заявник був все ж таки депортований додому в Кірибаті, де продовжує далі жити з родиною дружини на острові Тарава. За повідомленням інформаційного агентства ВВС заявник наголошує, що хоче жити у Новій Зеландії, «бо там краще життя, ніж на островах Кірибаті»³⁷. Його ж адвокат наполягає на

продовженні судового процесу щодо його визнання органами публічної влади Нової Зеландії кліматичним мігрантом вже на міжнародно-правовому полі у Женеві.

Водночас варто зазначити, що у ст. 4 вищезгаданої рамкової конвенції ООН зі зміни клімату йдеться про те, що країни-підписанти (малі острівні держави на зразок Тувалу чи Кірибаті), які розвиваються, можуть очікувати від розвинутих країн-підписантів (наприклад, Нової Зеландії) на додаткове фінансування, страхування і передачу технологій з метою реалізації цієї конвенції (ч. 8 п. а)³⁸. Однак це зовсім не означає, що Нова Зеландія, як високорозвинена держава, зобов'язана надавати громадянам цих острівних держав своє громадянство чи визнавати їх біженцям винятково на підставі змін клімату.

І, наостанок, поділяємо думку науковців (М. Шеферда та М. К. Гарсії), які стверджують, що не лише острівні держави Тихого океану потерпають від кліматичних змін. Наприкінці 2017 р. можна ствердно визнати руйнівний ефект штормів та ураганів найвищої категорії (Гарві, Ірма та Марія), які нещодавно «пройшлися» острівним державами Карибського регіону Атлантики (Антигуа і Барбуда, Гаїті, Домініканська Республіка, Куба, Пуерто Ріко), зробивши їхні північні райони непридатними для життя і ставши підставою для визнання місцевих мешканців цих держав «кліматичним біженцями»³⁹. Антропогенний вплив на навколишнє середовище викликає не лише кліматичні зміни, які впливають на життя людей та змушують їх переселятися в інші землі, більш придатні для життя, а й передумови до подальшого осучаснення та удосконалення політико-правової доктрини громадянства (особливо, що стосується міграції).

Як висновок, на нашу думку, варто зазначити, що екологічні чинники на сьогодні є не менш важливими в процесі розвитку кожної демократичної держави, громадянського суспільства і місцевого самоврядування, аніж соціальні, політичні та економічні.

¹ Детальніше див. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.internal-displacement.org/internal-displacement/context-of-displacement/disasters-and-climate-change/>

² *Boyd D. R.* The Constitutional Right to a Healthy Environment, *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, Volume 54, Issue 4, 2012. – P. 4–5.

³ Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

⁴ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2011. – С. 381–383.

⁵ *Boyd D. R.* The Constitutional Right to a Healthy Environment, *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, Volume 54, Issue 4, 2012. – P. 4–5.

⁶ *Loi constitutionnelle n° 2005-205 du 1er mars 2005 relative à la Charte de l'environnement* / Офіційний сайт законодавства Франції : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Charte-de-l-environnement-de-2004> – (дата звернення 24.07.2017).

⁷ *Daly E.* Constitutional Protection for Environmental Rights: The Benefits of Environmental Process, *International Journal of Peace Studies*, Volume 17, Issue 2, 2012. – P. 72.

⁸ Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Закон України від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 277.

⁹ Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату від 9 травня 1992 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 83. – С. 198. – Ст. 3381.

¹⁰ Там само.

¹¹ Варто наголосити, що у січні 2010 р. відбулася прем'єра американського документального фільму «Кліматичні біженці (*Climate Refugees*)», у якому були продемонстровані численні інтерв'ю з відомими вченими, політиками та державними діячами (зокрема Лестером Расселом Брауном, Альбертом Гором, Бараком Обамою, Десмондом Туту та ін.) щодо впливу зміни клімату на навколишнє середовище та життєдіяльність людини. Критики назвали цей фільм «дзвінок будильника для кожної людини».

¹² *McNamara K. E.* Conceptualizing discourses on environmental refugees at the United Nations / *Population and Environment* (2007), 29. – P. 12–24.

¹³ *Millbank A.* The Problem with the 1951 Refugee Convention // *Research Paper 5 2000-01*, Parliament of Australia: Department of the Parliamentary Library, September 2000. – P. 8–9.

¹⁴ Конвенція ООН про статус біженців 28 липня 1951 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 05.07.2017).

¹⁵ *McNamara K. E.* Conceptualizing discourses on environmental refugees at the United Nations / *Population and Environment* (2007), 29. – P. 12–24.

¹⁶ Конвенція ООН про статус біженців 28 липня 1951 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 05.07.2017).

¹⁷ У Нідерландах, Німеччині, Словаччині та Чехії процедура отримання громадянства у зв'язку із натуралізацією біженцем чи будь-якою іншою особою збігаються.

¹⁸ *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables* / United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division. 2017. – P. 1. (https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf)

¹⁹ *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables* / United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division. 2017. – P. 5. (https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf)

²⁰ *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables* / United Nations Department of Economic and Social Affairs / Population Division. 2017. – P. 14. (https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf)

²¹ *Heyward C., Ödalen J.* A New Nansen Passport for the Territorially Dispossessed / Working Paper 2013:3 // available here: http://www.statsvet.uu.se/digitalAssets/443/c_443604-1_3-k_2013_3.pdf

- ²² Heyward C., Ödalen J. A New Nansen Passport for the Territorially Dispossessed / Working Paper 2013:3 // available here: http://www.statsvet.uu.se/digitalAssets/443/c_443604-1_3-k_2013_3.pdf
- ²³ Brown L., McGrath P. and Stokes B. Twenty Two Dimensions of the Population Problem. / Worldwatch Paper 5 // Washington DC: Worldwatch Institute, 1976. – P. 39.
- ²⁴ Glossary on Migration, 2nd Edition. International Migration Law, No. 25 / R. Perruchoud and J. Redpath-Cross, eds. // International Organization for Migration, Geneva. – 2011. – P. 33.
- ²⁵ Jacobson J. L. Environmental refugees: a yardstick of habitability / Worldwatch Paper 86. // Washington DC: Worldwatch Institute, 1988. – 46 p.
- ²⁶ Детальніше див. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldhappiness.report/ed/2017/>
- ²⁷ Детальніше див. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gallup.com/opinion/gallup/206468/happiest-unhappiest-countries-world.aspx>
- ²⁸ Palmer B. There's No Such Thing as a Climate Change Refugee, But There Ought To Be // <https://www.nrdc.org/onearth/theres-no-such-thing-climate-change-refugee> (November 2015).
- ²⁹ Immigration Act 2009 / available here: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2009/0051/latest/DLM1440303.html#DLM1440300>
- ³⁰ AD (Tuvalu) [2014] NZIPT 501370–371.
- ³¹ Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205.
- ³² Детальніше див. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://forms.justice.govt.nz/search/IPT/Documents/Deportation/pdf/rem_20140604_501370.pdf
- ³³ Teitiota v Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment [2014] NZCA 173.
- ³⁴ Baker-Jones M., Baker-Jones M. Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment – A Person Displaced / QUT Law Review, Volume 15, Issue 2, 2015. – P. 102–121.
- ³⁵ World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables / United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division. 2017. – P. 25, 39, 44. (https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf)
- ³⁶ Детальніше див. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b73b0d63/states-parties-1951-convention-its-1967-protocol.html>
- ³⁷ Детальніше див. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/world-asia-34674374>
- ³⁸ Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату від 9 травня 1992 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 83. – С. 198. – Ст. 3381.
- ³⁹ Shepherd M. Are Hurricanes Creating Climate Refugees In The Caribbean? // <https://www.forbes.com/sites/marshallshepherd/2017/09/21/are-hurricanes-creating-climate-refugees-in-the-caribbean/#5c3ada585e97> (21 September 2017).

Резюме

Софінська І. Д. Громадянство та міграція: цивілізаційні, конституційні та глобалізаційні виклики сьогодення.

Основною метою статті є спроба проаналізувати сутність і правову природу концепції «кліматичної міграції» та продемонструвати сучасні аспекти її реалізації на практиці. Якщо раніше міграція людей відбувалася з метою покращення особистого добробуту, то зараз все частіше йдеться про вимушене переселення людей у зв'язку зі зміною клімату. Особлива увага у цій статті звертається на поглиблення філософсько-правового сприйняття «вимушеного переселення людей у зв'язку зі зміною клімату», на його визначення у законодавчій площині, насамперед на міжнародно-правовому рівні. Проблема полягає в тому, що Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. потребує «осучаснення», оскільки не відповідає викликам глобалізації та масової міграції XXI ст., а дефініція біженця далека від природи самого явища.

Ключові слова: громадянство, кліматична міграція, кліматичний біженець, зміна клімату, Конвенція ООН про статус біженців.

Резюме

Софинская И. Д. Гражданство и миграция: цивилизационные, конституционные и глобализационные вызовы.

Основной целью статьи является попытка проанализировать сущность и правовую природу концепции «климатической миграции» и продемонстрировать современные аспекты ее реализации на практике. Если раньше миграция людей происходила с целью улучшения личного благосостояния, то сейчас все чаще говорится о вынужденном переселении людей в связи с изменением климата. Особое внимание в статье обращается на углубление философско-правового восприятия «вынужденного переселения людей в связи с изменением климата», на его определение в законодательной плоскости, прежде всего на международно-правовом уровне. Проблема заключается в том, что Конвенция ООН о статусе беженцев 1951 г. нуждается в «осовременивании», поскольку не соответствует вызовам глобализации и массовой миграции XXI ст., а дефиниция беженца далека от природы самого явления.

Ключевые слова: гражданство, климатическая миграция, климатический беженец, изменение климата, Конвенция ООН о беженцах.

Summary

Sofinska I. Citizenship and migration: civilization, constitutional and globalization challenges.

In this article I focus merely on the essence and legal nature of the concept of «climate migration» in order to demonstrate contemporary aspects of its implementation into practice. Previously migration supposed to be a perfect instrument used by people to improve their welfare. But now, we should talk about “climate migrants” on behalf of people who are forced to leave their home region due to sudden or long-term climate changes to their local environment. In this article the author pays special attention to the deepening of the philosophical and legal perception of «forced relocation of people in connection with climate change», clarification of its legislative definition, especially on the international legal level. The problem is that the 1951 UN Convention on the Status of Refugees

needs to be modernized because it does not meet the challenges of globalization and permanent migration in the 21st century, and the definition of refugee is far from the nature of the phenomenon itself.

Key words: citizenship, climate migration, climate refugee, climate change, United Nations Convention Relating to Status of Refugees.

УДК 347.44

І. М. ШАРКОВА

Ірина Миколаївна Шаркова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: РЕЦИПІЙОВАНІСТЬ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ (BONA FIDES)

Цивілістична наука й освіта в умовах глобалізації та європейської інтеграції все більше приділяє уваги теоретичним засадам зближення різних галузей приватного права. Це диктує необхідність звернення до римсько-правових витоків європейської культурно-правової традиції. Серед базових принципів римського приватного права особливої значущості набуває принцип добросовісності (*bona fides*). Без належного з'ясування сутності цього принципу неможливо сформулювати компетентного юриста-цивіліста нового гатунку, який має бути обізнаний як в компаративістиці, так і в історії правової культури.

Для оцінки ступеня розробленості теми дослідження необхідно виділити праці, які присвячені проблемам рецепції римського права таких авторів, як: Л. В. Авраменко, Г. М. Азнагулової, П. Г. Виноградова, М. Ю. Водкина, Ю. А. Задорожного, Л. О. Корчевної, Є. Ю. Куришева, З. П. Мельник, Ю. М. Оборотова. Однак безпосередньо сучасний принцип добросовісності вивчався такими вченими-цивілістами, як: Т. В. Боднар, Т. Ю. Дроздовою, В. І. Ємельяновим, Л. Л. Кондратюк, Н. С. Кузнецовою, Р. А. Майдаником, А. В. Смітюхом, Д. Г. Павленком, В. Д. Примаком, А. В. Поповою та іншими. Отже, назріла необхідність висвітлити проблему не тільки в теоретико-науковому, а й в прикладному дидактичному аспекті.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати ступінь реципійованості принципу добросовісності у чинне законодавство України для відповідного наповнення змісту як загальнотеоретичних, так і галузевих дисциплін.

Правова природа принципу добросовісності має явно виражений приватноправовий характер. Тому цей римсько-правовий принцип реципійований головним чином у цивільне законодавство. Отже, ухвалення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) 16 січня 2003 р. є ключовою подією рецепції *bona fides* у вітчизняне законодавство.

Як свідчать результати емпіричного дослідження законодавства України за допомогою пошукової системи Верховної Ради України, за період з 1991 р. до ухвалення ЦК України поняття добросовісності та похідні від нього поняття згадувалися 105 разів у 34 Законах України.

Закріплення в Конституції України поняття недобросовісної конкуренції (ст. 42)¹ зумовило реципійованість норм добросовісності відповідно в масиві конкурентного законодавства.

Так, у досліджених нормативно-правових актах загалом нараховується 44 згадування поняття недобросовісної конкуренції. Від загальної кількості згадувань добросовісності та похідних понять в чинному законодавстві за цей період ця кількість становить 42 %. Це поняття згадується в 14 законах. Поняття «добросовісна конкуренція» міститься тільки в Законі України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 р. (ст. 2)².

У Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р.³ поняття недобросовісної конкуренції згадується 24 рази в 10 статтях. Тричі згадується це поняття в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р.⁴ і така ж кількість згадувань у Законі України «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 року⁵.

Окрім конкурентного законодавства досить високий ступінь реципійованості норм добросовісності отримав інститут інтелектуальної власності. Зокрема, поняття, близькі до добросовісності («добросовісне користування певним суб'єктивним правом») вживаються у п'яти Законах України, що регулюють цю сферу відносин⁶ (10 згадувань).

Проте більш істотним при розробці та ухваленні ЦК України виявився вплив кодифікованих актів з інших галузей законодавства.

Зокрема, обов'язок сторін господарського процесу «добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами» встановлено у ст. 22 Господарського процесуального кодексу України від 6 листопада 1991 року⁷. Обов'язок морського агента «здійснювати добросовісно свою діяльність відповідно до інтересів судновласника або іншого довірителя і звичайної практики морського агентування» передбачено в Кодексі